

ŞİFAHİ NİTQİN ÖYRƏDİLMƏSİNDƏ QRAMMATİK ÇALIŞMALARDAN
İSTİFADƏ YOLLARI

Qrammatika gündəlik ünsiyyət prosesində istifadə etdiyimiz dilin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Qrammatik bacarıqlara yiyələnmədən dildən lazımı səviyyədə istifadə etmək qeyri mümkündür və o dilin ayrılmaz bir aspektidir. Hazırkı tədris prosesində interaktiv yanaşmada qrammatik anlayış sırf öyrənmə prosesində özünü göstərir. Qrammatik bilikləri aşılamaqla bərabər, bu yanaşma, eyni zamanda öyrənmənin intellektual bacarıqlarının da inkişaf etməsində mühüm rol oynayır. Təqdim etdiyimiz məqalədə məhz bu baxımdan yanaşaraq fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində qrammatikanın rolundan və onun tədrisində kommunikativ yönümlü çalışmaların əhəmiyyətindən danışacağıq.

Fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində (bundan sonra fransızca bu sözləri müxtəsər şəkildə adlandıracağıq – FLE, yəni Français Langue Étrangère) qrammatika anlayışı mühüm yer tutur və təlim prosesinə dair tədqiqat mənsəyli bütün araşdırmalarla əlaqəlidir. S. Jermen (Jermen S) və H. Segenin (Segin H) [8] «Le point sur la grammaire» əsərlərində qrammatikaya dair görüşlərini belə ifadə edirlər: Qrammatika danışıq aktına əsaslanır və qrammatik təhlil isə cümlə sərhədlərini aşır. Məqsəd öyrənmələrin ehtiyaclarına uyğun müəyyənləşdirilir: məktəb, sosial və ya ixtisas ehtiyacları. İnkişaf isə öncəki metodlarda olduğu ardıcılıqla deyil, iterativdir.

Tədris prosesində qrammatikanın öyrədilməsi eksplisit və implisit formada gerçəkləşə bilər. Qrammatikanın tədrisində eksplisit yanaşma xarici dil dərslərində ortaya çıxan qrammatik çətinliklərin onlara müvafiq qaydalarla dərstdə mətnlər və çalışmalar üzərində izahlı və geniş öyrənilməsidir. Eksplisit qrammatika «səhvlərin daşlaşması» vərdişinin qarşısını alır və öyrənmələrin öz səhvlərini aşkarlamasına şərait yaradır. Elə bu səbəbdən də, J.P.Kük (Cuq J-P) və İ. Qruca (Gruca İ) kimi metodistlər eksplisit qrammatikanın bu xüsusiyyətini nəzərə alaraq onun daha aydın şəkildə təlimi üzərində dayanırlar. Bu da məlumdur ki, xarici dili öyrənmələr müəyyən yaşda («yeniyyət» və «böyüklər») öyrənmənin ilkin mərhələsində ifadələrin qrammatik cəhətdən düz və ya səhv olmasını müəyyən etmək üçün «lingvistik intuisiya» – ya söykənirlər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, eksplisit yanaşma özü də bəzən implisit yanaşmanın əsasları üzərində fəaliyyət göstərir.

Qrammatikanın tədrisində İmplisit yanaşma isə sinifdə xarici dilin qrammatik izahatlar verilmədən, müvafiq situasiyalarda öyrədilməsidir.

Qrammatik çalışma anlayışına nəzər salaq:

Hər hansı bir sahədə şəxsin dil bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verən xüsusi olaraq qurulmuş, uyğunlaşdırılmış tapşırıq. (Larousse) *Dərstdə əvvəlcədən öyrənilən qaydaları tətbiq etdirən problem, tapşırıq, suallar toplusu.* (lexilogos.com)

Lüğətlər verilmiş «exercice» sözünün bu iki orijinal mənaları bir – birindən uzaq olmasa da, onlar arasında cüzi fərqlər var. Daha çox elmi izah olan ikinci izahda, «exercice» hazırlıqdan sonra əldə edilmiş biliklər vasitəsilə problemin həlli kimi təqdim edilir. Birinci, FLE –yə uyğun gələn izahdır, burada «exercice» müəyyən bir sahədə sözü gedən şəxsin bacarıqlarını yaxşılaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün nəzərdə tutulan və onun üzərində işləyən öyrənmələr üçün uyğunlaşdırılmış bir tapşırıqdır, yəni performansları tədricən genişləndirən bir tapşırıq. Bu mənə sahəsindən asılı olmayaraq hər bir təlimə aid edilə bilər və bizi də maraqlandıran mənə budur: dilin tədricən mənimsənilməsi.

Qrammatik çalışmaların müxtəlif tipləri mövcuddur, çünki təsnif meyarları da təbii baxımından müxtəlifdir. H. Bes (Besse H) və R. Porkeyə (Porquier R) [3] görə onlar çox dəyişik ola bilərlər: «çalışmaların mənbəyi (müəllim və ya şagirdlərin dərslisi); lingvistik sahə (yazılı / şifahi, orfoqrafiya / təsriif/...); metalinqvistik model (ənənəvi / funksional qrammatika...); öyrənmələrdən tələb olunan iş (cümlələrin yerləşdirilməsi / «boşluqlu» çalışmalar /...); digər məktəb çalışmalarına inteqrasiya; pedaqoji məsələlər və s. »

G. Viyner (Vigner G) [14], H. Bes (Besse H) (1984), J.P.Kük (Cuq J-P) və İ. Qrukanın (I. Gruca İ) (2003) təhlillərinə əsasən kommunikativ yönümlü nitq çalışmalarını aşağıdakı sıralama ilə qruplaşdırılıb:

- a) Exercices d'analyse – təhlil çalışmalarları;
- b) Exercices structural – struktur çalışmalarları;
- c) Exercices de réemploi – təkrar çalışmalarları;
- d) Exercice de conceptualisation – ideya / bacarıq yönümlü çalışmalarları;
- e) Nouveaux exercices – yeni çalışmalarlar.
- f) Exercices de répétition – təkrar çalışmalarları;
- g) Exercices à trous – boşluqlu çalışmalarlar;
- h) Exercice structural – struktural çalışmalarları;
- i) Exercices de reformulation – yenidən tərtib edilən çalışmalarlar.
- j) Les textes lacunaires – lakunar çalışmalarlar və ya boşluqlu çalışmalarlar;
- k) Les questionnaires à choix multiples – çoxsaylı seçimli anketlər;
- l) Les puzzles – pazllar;

⁹⁶ Azərbaycan Dillər Universiteti. jala_87@yahoo.fr

- m) Les reformulations et réécritures – yenidən tərtib edilə bilən və yazılan çalışmalar.
- n) Questionnaires – anketlər;
- o) Exercices de réparation de textes ou textes lacunaires – mətnlərin düzəldilməsi və ya boşluqlu mətnlər;
- p) Exercices de reconstitution de textes ou puzzles – mətnlərin bərpası və ya pazıllar;
- q) Exercices de mise en relation – əlaqə yaradıcı çalışmalar;
- r) Activités d'analyse et de synthèse – sintez və təhlil yönümlü çalışmalar;
- s) Activités d'écriture – yazı çalışmalarları;
- t) Activités de réécriture – təkrar yazı çalışmalarları;
- u) Activités ludiques, simulation – oyun, simulyasiya çalışmalarları.

J.P.Kük (Cuq J-P) və İ Qrükanın (I. Gruca İ) tipologiyasına əsasən[5] dörd fundamental kommunikativ bacarığa uyğun gələn iki böyük çalışma qrupu var : anlamaya uyğun gələn çalışmalar və şifahi dildə özünü ifadəyə uyğun gələn çalışmalar. Hər qrup bir tip çalışma toplusunu əhatə edir. Onların çoxu həm şifahi, həm də yazılı nitq üçün uyğundur.

Müasir dərslərdə qrammatikanın tədrisində istifadə edilən çalışma növləri aşağıdakılardır:
les exercices structuraux (struktural çalışmalar), məsələn:

Que cherchez-vous? → Je vous demande ce que vous cherchez

Les exercices de reconnaissance ou de repérage (Tanıma və yerini tapma/bərpa çalışmalarları), məsələn:
Mətnə isimləri (və ya sifət, zərf və s.) tapmaq (altından xətt çəkin, çevrəyə alın...).

Remise en ordre (düzgün sıralama çalışmalarları), məsələn: vasitəsiz sualın vasitəli suala çevrilməsi
chat / le / mange / souris / la → le chat mange la souris

Transformation (çevrilmə), məsələn:

Aimez-vous la lexicologie? → Il me demande si j'aime la lexicologie.

İki sərbəst cümləni bir mürəkkəb cümlədə birləşdirmək, məsələn:

Il fait du vent ; je ne sors pas → Je ne sors pas parce qu'il ne fait pas soleil.

Pronominalisation (Pronominalaşdırma) çalışmalarları. Bu tip çalışmalarda məqsəd şifahi və eyni zamanda yazılı nitqdə tamamlıq əvəzliliklərinin daha da sürətli istifadəsinə nail olmaqdır. Aşağıdakı misallara nəzər salaq.

Croyez-vous qu'il reviendra au pouvoir? → oui, je le crois.

Voulez-vous du café? - non j'en ai déjà pris

Vous pensez à vos examens? - oui j'y pense souvent.

1-ci cümlədə “le” – “onu” neytral tamamlıq əvəzliyidir və özündən əvvəlki bütöv bir cümləni əvəz edir.

2-ci cümlədə “en” tamamlıq əvəzliyi isə “du café” sözünü əvəz edərək nitqdə təkrardan qaçmağa imkan yaratmaqdır.

3-cü nümunədə isə “y” tamamlıq əvəzliyi “à vos examens” (imtahanlarınız haqda) ifadəsini əvəzləyərək cümlədə qrammatik qənaət prinsipinə şərait yaratmışdır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, belə tamamlıq əvəzliliklərinin öyrənmələrdə fransız dilində fellərdən sonra sözlülər işlədilməsi və yeri ilə bağlı vərdişlərin yaranmasına şərait yaradır. Bu isə yuxarıda qeyd etdiyimiz qrammatikanın ekplisit və implisit yanaşma prinsiplərinə uyğun gəlir.

1) Yerdəyişmə çalışmalarları (les exercices de transposition), məsələn:

a) Mübtədanı dəyişərək cümləni yenidən qurma: *il parle → nous, vous...*

b) Zamanı dəyişərək cümləni yenidən qurma: *il parle → il parlait.*

2) Genişləndirmə və ya kiçiltmə çalışmalarları (les exercices d'enrichissement ou de réduction), məsələn:

Cet enfant joue au ballon → (en chantant) (tous les jours)

Quand le soleil se couche derrière les monts acérés des Cévennes, il pense très fort à sa mère → il pense à sa mère.

3) Uyğunlaşdırma və ya sıralama çalışmalarları (les exercices d'appariement et de classement), məsələn:

a) *Je parlons*
Nous parlez
Vous chante

b) *İls monte*
Elle descendent
Tu trouves

Bu çalışmalara həmçinin « ox qoyma » (exercice de fléchage) çalışmalarları deyilir.

Bundan başqa, qeyd etmək istərdik ki, çoxseçimli cavabları olan anketlər/ testlər (les Q.C.M.), situasiyaya uyğun boşluqların doldurulması çalışmalarları (les exercices lacunaires en situation) və rollu oyunlar (les jeux de rôle) müasir standartlara uyğun tərtib olunmuş dərslərdə ən çox istifadə olunan kommunikativ yönümlü çalışmalardır.

Bütün bu qeyd edilən fikirlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, nümunə kimi təklif edilən J.P.Kük (Cuq J-P) və İ Qrükanın (I. Gruca İ) tipologiyası [5] əslində formal olaraq yeni deyil, lakin o, bu kommunikativ məqsədə iki amillə cavab verir : kontekstin genişlənməsi və qrammatik qaydanın dəqiqləşdirilməsi. Daha sonra bu amillər digərləri ilə birləşdirilir, fundamental kommunikativ bacarıqların xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirilir və bu da şifahi

anlama çalışmasının yazılı anlama çalışmasından fərqlənməsinə gətirib çıxarır.

Bununla yanaşı, biz məqalədə müasir dərsliklərdə qrammatikanın tədrisində təklif olunan şifahi nitq çalışmalarına da toxunaraq misallar göstərdik.

Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, xarici dil dərində yazı bacarığı ilkin səviyyələr üçün önəmli olan şifahi bacarığın mənimsənilməsində müstəsna rol oynayır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Beacco J.-C. L'approche par compétences dans l'enseignement des langues. Paris: Didier, 2007.
2. Beacco J.-C. La didactique de la grammaire dans l'enseignement du français et des langues. Paris: Didier, 2010.
3. Besse H, Porquier R. Grammaire et didactiques des langues. Paris: Didier, 1991.
4. Cuq J-P. Une introduction à la didactique de la grammaire en français langue étrangère. Paris: Didier/Hatier, 1996.
5. Cuq J-P, Gruca I. Cours de didactique du français langue étrangère et seconde. Presses universitaires de Grenoble, 2009.
6. De Carlo M. Didactique des langues et traduction. Paris: Didier Erudition Klincksieck, 2006.
7. Delattre P. Les exercices structuraux, pourquoi faire ?. Paris: Hachette, 1971.
8. Germain C, Séguin H. Le point sur la grammaire. Paris: CLE, 1998.
10. Riegel M, Pellat, J.-C, Rioul R. Grammaire méthodique du français. Paris: PUF, 2004.
11. Siréjoils E, Renaud D. Grammaire 450 nouveaux exercices. Paris: CLE international, 2004.
12. Vigner G. La grammaire en FLE. Paris: Hachette, 2004.
13. Vigner G. Ecrire : éléments pour une pédagogie de la production écrite. Paris: CLE International, 1982.
14. Vigner G. L'exercice dans la classe de français. Paris: Hachette, 1984.
15. Vigner G. Lire : du texte au sens : éléments pour un apprentissage et un enseignement de la lecture. Paris: CLE International, 1979.

Açar sözlər: *Şifahi nitq çalışmaları, qrammatik təhlil, dil bacarıqları, yazılı anlama, qrammatik çalışmalar.*

Keywords: *Oral speech exercises, grammatical analysis, language skills, written comprehension, grammatical exercises*

Ключевые слова: *Упражнения для устной речи, грамматический анализ, языковые навыки, письменное понимание, грамматические упражнения*

Summary

Ways of using grammatical exercises in teaching oral speech.

In the article discusses ways to use grammatical exercises in teaching oral speech. First, the article deals with the grammar of teaching French in higher and secondary schools, as well as the role of grammar in teaching oral speech. Then ideas were proposed about the types of studying grammar based on the typology of Cuq J-Pand, Gruca I, Vigner G, Besse H.

In addition, ways to use explicit and implicit approaches in teaching grammar were discussed. An explicit approach examines a detailed and extensive studying of the relevant rules of grammar based on texts and exercises.

An implicit approach to teaching grammar is the teaching of a foreign language in the classroom in appropriate situations without using of grammatical explanations.

At the end, I would like to emphasize that the use of grammatical exercises in mastering oral speech has been widely evaluated in both theoretical and practical terms. The article was reviewed according to the list of references.

РЕЗЮМЕ

Способы использования грамматических упражнений в обучении устной речи.

В статье рассматриваются способы использования грамматических упражнений в обучении устной речи.

Сначала, в статье говорится о грамматике преподавания французского языка в высших и средних школах, а также о роли грамматики в обучении устной речи. Затем были предложены идеи о типах изучения грамматики на основе типологии Кука и Грю, Г. Уайнера, Х. Бесина.

Кроме того, обсуждались способы использования эксплицитного и имплицитного подходов в обучении грамматике.

Эксплицитный подход рассматривает подробное и обширное изучение соответствующих правил грамматики на основе текстов и упражнений.

Имплицитный подход в обучении грамматике представляет собой преподавание иностранного языка в классе в соответствующих ситуациях без использования грамматических объяснений.

В конце хотелось бы подчеркнуть, что использование грамматических упражнений в овладении устной речью широко оценивалось как в теоретическом, так и в практическом плане. Статья была рассмотрена согласно списку литературы.

Rayçı: p.f.d., dos.Camalova Gülbəniz